

ΑΣΙ Χώρος

Κείμενα Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Ανάπτυξης

2016

26

Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Επιστημονικό Περιοδικό

αιχλώρος

Διεύθυνση:
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας
και Περιφερειακής Ανάπτυξης
Περιοδικό ΑΕΙΧΩΡΟΣ
Πεδίον Άρεως, 383 34 ΒΟΛΟΣ
<http://www.aeihoros.gr>, e-mail: aeihoros@prd.uth.gr
τηλ.: 24210 – 74486

Επιμέλεια έκδοσης: Εύη Κολοβού
Λαγού: Παναγιώτης Μανέτος
Σχεδιασμός εξωφύλλου: Γιώργος Παρασκευάς-Παναγιώτης Μανέτος

	Ασπρογέρακας, Ε.	4
Προσεγγίσεις ολοκληρωμένων αστικών παρεμβάσεων στην Ελλάδα: Εργαλεία και στοιχεία διακυβέρνησης.		
	Παπαγεωργίου, Μ.	37
Θεωρίες, αρχές και πρότυπα χωρικού σχεδιασμού της τουριστικής δραστηριότητας: Η ελληνική εμπειρία και πρακτική		
	Ουρεΐλιδου, Ε.	67
Προγραμματισμός πολιτιστικής και κοινωνικής ενεργοποίησης των αστικών ελεύθερων χώρων: Η περίπτωση του Δυτικού Τείχους Θεσσαλονίκης.		
	Ανέστης Γουργιώτης, Α., Τσιλιμίγκας, Γ.	103
Μια νέα προσέγγιση για το χωροταξικό σχεδιασμό στην Ελλάδα.		
	Παναγιωτίδου Μ., Κοντοπούλου Ε., Βαλεριάνου, Κ.	123
Προσεγγίζοντας τις πολιτικές για τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας		
	Χιόνης Δ., Εξάρκου, Τ.	150
Η κομματική ένταξη των έργων στο ΠΕΠ Αν. Μακεδονίας και Θράκης, κατά την περίοδο του Γ΄ ΚΠΣ, ως Μελέτη Περίπτωσης.		
	Δρακάκη, Ε.	177
Η χωρική ρύθμιση της οικονομικής και περιφερειακής ανάπτυξης στην Ελλάδα από το Μάαστριχτ» ως την κρίση: Μία κριτική επισκόπηση της ελληνικής πολιτικής χωροταξίας.		
	ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	
	Χαϊνταρλής Μ.	201
Η Διοίκηση του Περιβάλλοντος και η εξέλιξη της μέσα στο χρόνο.		

Η χωρική ρύθμιση της οικονομικής και περιφερειακής ανάπτυξης στην Ελλάδα από το «Μάαστριχτ» ως την κρίση: Μία κριτική επισκόπηση της ελληνικής πολιτικής χωροταξίας

Ελένη Δρακάκη

Δρ. Πολιτικής Οικονομίας Τμήματος Οικονομικών Επιστημών, Πανεπιστημίο Κρήτης

Περίληψη

Από τη δεκαετία 1990 η Ελλάδα γνωρίζει ένα ριζικό μετασχηματισμό που χαρακτηρίζεται από ταχεία τριτογενοποίηση της παραγωγικής βάσης, αλλαγή παραδείγματος οικονομικής πολιτικής, όπως και μία νέα χωρικότητα των οικονομικών σχέσεων. Η χωροταξία, μεταξύ των πολιτικών που ασκήθηκαν στο πλαίσιο της δημόσιας πολιτικής εξυπηρετεί με διάφορους τρόπους τη μετάβαση σε ένα νέο καθεστώς ανάπτυξης στη χώρα και στις περιφέρειες ως και την κρίση, με νομοθετήματα, ρυθμίσεις και ελέγχους ή ακόμα και την απουσία της, επηρεάζοντας διάφορους τομείς της κοινωνικής και οικονομικής δραστηριότητας. Η σύνδεση της χωροταξίας με την οικονομική ανάπτυξη αν και αδιαμφισβήτητη, δεν θίγεται συχνά στη βιβλιογραφία. Σκοπός του άρθρου είναι η κριτική επισκόπηση, διερεύνηση και ερμηνεία των ρυθμιστικών και απορρυθμιστικών αποφάσεων και επιλογών που προωθήθηκαν και εφαρμόστηκαν στο πεδίο της χωροταξίας. Ενσωματώνοντας μία προσέγγιση πολιτικής οικονομίας, η εργασία υποστηρίζει ότι στην ελληνική περίπτωση η στρατηγική χωροταξία αποκτά υπόσταση ουσιαστικά τις τελευταίες δεκαετίες ως συνέπεια ευρωπαϊκών πιέσεων και ότι προσαρμόζεται επιλεκτικά για να εξυπηρετήσει κυρίως επιδιώξεις οικονομικής μεγέθυνσης και αποτελεσματικότητας, στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, αντί στόχους κοινωνικής δικαιοσύνης και χωρικής ισορροπίας..

Λέξεις κλειδιά

Πολιτική χωροταξίας, οικονομική και περιφερειακή ανάπτυξη, πολιτική οικονομία, Ελλάδα.

The spatial regulation of economic and regional development in Greece from the Maastricht Treaty to the crisis: A critical review of the Greek policy for spatial planning

Abstract

Since the 1990's Greece knows a radical economic transformation which can be briefly described by a rapid structural tertiarisation, a shift in the main paradigm for economic and development policy and also by a new spatiality of production and interregional relations. Spatial planning, among other policies, has been critical in the transition to a new development mode, so much for the domestic system as a whole, as much as for the regions. Ever since first European unification up to the burst of the fiscal crisis, lack of monitoring and state intervention, but also, delayed legislations and urgent reforms explain aspects of a new dialectic between space, state and development, a subject that is not often discussed in Greek literature. The purpose of this essay is via a political economy perspective, to provide with an alternative interpretation of the Greek policy for spatial planning in a European context and to explore the underlying rationality of the strategies applied regarding the regions. According to main conclusion, in the case of Greece, strategy for spatial planning has been activated mainly due to European challenges, and it has been complying ritually and selectively to convey more goals for economic efficiency rather than spatial justice.

Keywords

Spatial planning, economic and regional development, political economy, Greece.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από τις αρχές της δεκαετίας 1990 η Ελλάδα γνωρίζει ένα ριζικό μετασχηματισμό που αφορά την οικονομική δομή, την άσκηση πολιτικής, την παραγωγή και την αγορά εργασίας και συνολικά τον τρόπο ανάπτυξης και την γεωγραφία των οικονομικών σχέσεων. Οι μακροσκοπικές αλλαγές συνοψίζονται στην υιοθέτηση του κοινού ευρωπαϊκού νομίσματος (ευρώ), στην αυξανόμενη διεθνοποίηση των ροών κεφαλαίου, στη στροφή στον τριτογενή τομέα και στην αύξηση της απασχόλησης, ενώ συμπεριλαμβάνουν τον ιδεολογικοπολιτικό επαναπροσδιορισμό της οικονομικής και αναπτυξιακής πολιτικής. Οι ελληνικές κυβερνήσεις, στο πλαίσιο των δημοσιονομικών περιορισμών που επιβάλλει το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης και η ένταξη στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση, ήδη από τα μέσα της δεκαετίας 1990, στρέφονται στις ιδιωτικοποιήσεις και στην απελευθέρωση του ρυθμιστικού πλαισίου σε στρατηγικούς κλάδους, όπως και στις δυνατότητες που παρέχουν οι αυξανόμενοι πόροι μέσα από τα συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα των Διαρθρωτικών Ταμείων της Ε.Ε.¹ Εν γένει, υιοθετείται μία μονεταριστική αντίληψη και το δόγμα μίας νεοφιλελεύθερης διαχείρισης της οικονομίας, ενώ βασικές αρχές αποτελούν η δημοσιονομική σταθερότητα και η οικονομική ονομαστική σύγκλιση, όπως και ο περιορισμός του ρόλου του κράτους με παράλληλη μετάθεση εξουσιών και αρμοδιοτήτων σε ανώτερα κλιμάκια διακυβέρνησης και προγραμματισμού.

Η οικονομική ανάπτυξη, γρήγορη τουλάχιστον την περίοδο 1995-2006, σχετίζεται κατά βάση με μία γρήγορη μεγέθυνση στον τομέα των υπηρεσιών που είναι η άλλη όψη της κρίσης και της στασιμότητας στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα, ενώ συνοδεύεται από μία νέα χωρική διευθέτηση του περιφερειακού προβλήματος (Δρακάκη, 2015). Εδώ δεν πρόκειται τόσο για τα αποτελέσματα της πόλωσης λόγω της απελευθέρωσης δυνάμεων της αγοράς, αλλά κυρίως για μία ιστορική σωρευτική και αυτοτροφοδοτούμενη διαδικασία, συναρτώμενη προηγούμενων τοπικών εξειδικεύσεων και αδιόρατων κι άυλων ανταλλαγών και δικτύωσης ανάμεσα σε ρευστούς περιφερειακούς σχηματισμούς στην Ελλάδα της παγκοσμιοποίησης και της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, καθώς και για αποτελέσματα μίας συγκεκριμένης οικονομικής και χωρικής πολιτικής. Σε κάθε περίπτωση, το περιφερειακό πρόβλημα της χώρας δεν επιδεινώνεται σε βασικούς μακροοικονομικούς δείκτες όπως δείχνουν και άλλες εργασίες (π.χ. Λώλος, 2009, Πετράκος και Ψυχάρης, 2004), αλλάζει όμως σημαντικά ως προς την βασική μορφή του. Οι αναδιαρθρώσεις της παραγωγής και οι κοινωνικοί μετασχηματισμοί στον αγροτικό και αστικό χώρο κατασταλάζουν ως το ξέσπασμα της κρίσης στη συσπείρωση των πιο σύγχρονων δυναμικών παραγωγικών

¹ Για μία επισκόπηση της ελληνικής οικονομίας και πολιτικής, τις δεκαετίες 1990-2010, βλ. π.χ. Καζάκος, 2010, Βούλγαρης, 2008.

δραστηριοτήτων στην Αττική και σε μία ευρύτερη κεντρική-ηπειρωτική εδαφική περιφέρεια και επιφυλάσσουν ένα νέο ζωτικό οικονομικό ρόλο για την πρωτεύουσα, τις μεγάλες πόλεις και τα νησιά της υψηλής τουριστικής ανάπτυξης. Η νέα μεγάλη αντίθεση αφορά έτσι, από τη μία τον ανανεωμένο και κεντροβαρικό ρόλο της Αθήνας και της Κεντρικής Ελλάδας, σε σχέση με τη Βόρεια, όπως και την ενισχυμένη θέση της ηπειρωτικής χώρας σε σχέση με το νησιωτικό χώρο, ειδικά σε ότι αφορά τα μικρά νησιά και παραμεθόριες και απομακρυσμένες περιοχές.

Η σχέση της χωροταξίας με τις πολιτικές της περιφερειακής ανάπτυξης, αν και αδιαμφισβήτητη, δεν θίγεται συχνά από οικονομολόγους ή περιφερειολόγους ή ακόμα και από οικονομικούς γεωγράφους ή άλλους επιστήμονες του χώρου. Η πιο συγκροτημένη απόπειρα ίσως σύνδεσης της πολιτικής χωροταξίας με την περιφερειακή ανάπτυξη, συναντάται σε εργασία του Α. Τρίτη (1977). Το παρόν άρθρο επικεντρώνεται στη διερεύνηση κι ερμηνεία του ρόλου της πολιτικής χωροταξίας στην διαδικασία της οικονομικής και περιφερειακής ανάπτυξης, υπό μία εναλλακτική-κριτική πολιτικοοικονομική θεώρηση. Ειδικότερα, εστιάζει στην περίοδο που ξεκινά με την δημιουργία της Ε.Ε. και την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ (1992) και φτάνει ως το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, με το δανεισμό των ελληνικών κυβερνήσεων μέσω του ΔΝΤ (2010).

Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι βασικές επιλογές της ελληνικής πολιτικής χωροταξίας και το ευρωπαϊκό πλαίσιο που εξηγεί τους εγχώριους μετασχηματισμούς, ενώ ερμηνεύεται και διερευνάται η σημασία και ο ρόλος της χωροταξίας στη συντήρηση ενός τρόπου ανάπτυξης που κατά κοινή σχεδόν ομολογία είναι αναποτελεσματικός, όπως δείχνει η παρατεταμένη ύφεση, και άδικος, όπως δείχνουν και μορφές της συντηρούμενης ανισορροπίας στο χώρο. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις στρατηγικές αρχές, καθώς και στην κλίμακα του περιφερειακού σχεδιασμού. Η έντονη δραστηριότητα στον τομέα της χωροταξίας όλη τη δεκαετία 2000 που καταλήγει στη θεσμοθέτηση των πρώτων στρατηγικών πλαισίων σχεδιασμού για βασικούς τομείς της οικονομικής και παραγωγικής δραστηριότητας (βιομηχανία, τουρισμό, γεωργία κ.ά.) αλλά ιδίως σε ότι αφορά την εργασία αυτή, και τις περιφέρειες, ερμηνεύεται πρωτίτως από το γεγονός ότι η Ε.Ε., όλο και περισσότερο θεωρεί απαραίτητη τη συντονισμένη δράση στο χωρικό σχεδιασμό και ενσωματώνει την διάσταση της εδαφικότητας στους στόχους της συνοχής. Επιπλέον όμως στην ελληνική περίπτωση, συντρέχουν και ορισμένες ακόμα ερμηνευτικές παράμετροι. Ως τα μέσα της ίδιας δεκαετίας, τα προβλήματα στο χώρο (συγκρούσεις χρήσεων γης, αυθαίρετη δόμηση, απρογραμματίστη χωροθέτηση μεγάλων επενδύσεων και έργων υποδομής), είναι πλέον ασφυκτικά και χρήζουν άμεσης αντιμετώπισης, ενώ ακόμα, υφίσταται ένα απόθεμα μεγάλων υποδομών που στερούνται ενός ρεαλιστικού σχεδίου επανάχρησης με το πέρασμα των Ολυμπιακών Αγώνων.

2. ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

2.1 Σύντομη ιστορική επισκόπηση ή η μακρόσυρτη ωρίμανση μίας ελληνικής πολιτικής χωροταξίας

Η χωροταξία στην Ελλάδα, παρότι από νωρίς συγκροτείται μέσα από νομοθετήματα και ρυθμιστικές πρωτοβουλίες της Ελληνικής Πολιτείας, με καθυστέρηση εφαρμόζεται. Ειδικότερα, ο στρατηγικός σχεδιασμός ενεργοποιείται μόλις τη δεκαετία 2000. Πιο συγκεκριμένα, η εξέλιξη της πολιτικής χωροταξίας ακολουθεί ορισμένες διακριτές περιόδους².

Οι απαρχές του κεντρικού σχεδιασμού τίθενται την περίοδο 1974-1989. Στη φάση αυτή γίνονται ορισμένες αποσπασματικές ενέργειες, όπως εκπονούνται προκαταρκτικές μελέτες και εδραιώνεται θεσμικά ο κυρίαρχος ρόλος του κράτους στην άσκηση της πολιτικής χωροταξίας, πρώτα απ' όλα με προβλέψεις στο Σύνταγμα, αλλά και με την ίδρυση ειδικού Υπουργείου (1978) και την ψήφιση του Νόμου 360/1976 «περί Χωροταξίας και Περιβάλλοντος». Ο τελευταίος ορίζει ειδικά τις διατάξεις για την εκπόνηση και την έγκριση χωροταξικών σχεδίων όμως για απροσδιόριστους λόγους δεν εφαρμόζεται ποτέ, δεδομένου ότι δε θεσμοθετείται κανένα σχεδιαστικό εργαλείο, απ' αυτά που προβλέπει.

Μία προπαρασκευαστική περίοδος εξελίσσεται ουσιαστικά τη δεκαετία 1990. Το διάστημα 1990-1999 ενισχύεται αποφασιστικά το νομοθετικό πλαίσιο για ζητήματα πολεοδομίας και οικιστικής πολιτικής, παρότι εξακολουθεί να απουσιάζει ένα συγκεκριμένο θεσμικό πλαίσιο για την στρατηγική χωροταξία. Μόλις στα τέλη της δεκαετίας, ψηφίζεται ο Νόμος 2742/1999 για το «Χωροταξικό Σχεδιασμό και Αειφόρο Ανάπτυξη», ο οποίος θέτει εκ νέου ρυθμίσεις για το χωρικό σχεδιασμό σε εθνικό, ειδικό-τομεακό και περιφερειακό επίπεδο, ενώ ακόμα με αφορμή το αυξανόμενο ενδιαφέρον για τη χωροταξία στην Ε.Ε., και με το στόχο να ενσωματωθεί η ευρωπαϊκή διάσταση στις προτεραιότητες για την χωρική ανάπτυξη, δρομολογούνται προκαταρκτικές μελέτες εκτίμησης των χωρικών επιπτώσεων των Κοινοτικών πολιτικών σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο (δεκαετία 1989-1999, βλ. Καυκαλάς και Ανδρικοπούλου, 2000). Ο Ν.2742/1999 ορίζει ανάμεσα στους στόχους του χωροταξικού σχεδιασμού την προστασία του περιβάλλοντος και τη διατήρηση των οικολογικών και πολιτιστικών αποθεμάτων, την διαρκή και ισόρροπη οικονομική-κοινωνική

² Ενδιαφέρει εδώ το θεσμικό πλαίσιο και ο σχεδιασμός για την χωρική ανάπτυξη-χωροταξία και όχι για την πολεοδομία ή την οικιστική πολιτική, όπου η πρόοδος υπήρξε ταχύτερη. Ιστορικά στοιχεία αντλήθηκαν κυρίως από Συνέντευξη της γράφουσας με την Ουρανία Κλουτσινιώτη, αρχιτέκτονα-πολεοδόμο, επικεφαλής της ομάδας μελετητών που εκπόνησε το Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης και εκπρόσωπο του ΤΕΕ στο Εθνικό Συμβούλιο Χωροταξίας. Η συνέντευξη παραχωρήθηκε το Νοέμβριο 2013 στην Αθήνα. Επίσης, στοιχεία προκύπτουν και από εργασία του Οικονόμου (2002).

ανάπτυξη, την ενίσχυση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της χώρας και τη στήριξη της οικονομικής-κοινωνικής συνοχής στο σύνολο του εδάφους και ιδίως, στις περιοχές ειδικών κατηγοριών με σημαντικά αναπτυξιακά προβλήματα. Ως κύρια μέσα αναγνωρίζονται το Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, το οποίο προσδιορίζει τις στρατηγικές κατευθύνσεις για την χωρική ανάπτυξη σε ορίζοντα 15ετίας (με δυνατότητα αναθεώρησης ανά πενταετία), και τα Ειδικά και Περιφερειακά Πλαίσια, με τα οποία εξειδικεύονται ή συμπληρώνονται οι κατευθύνσεις για συγκεκριμένους τομείς και για κάθε περιφέρεια.

Ωστόσο, μόνο η περίοδος 2000-2008 μπορεί να θεωρηθεί τελικά ως περίοδος ενεργοποίησης μίας πολιτικής χωροταξίας. Στις αρχές της δεκαετίας το αρμόδιο υπουργείο αναθέτει την κατάρτιση ειδικών μελετών - πλαισίων χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης, ενώ τη διετία 2003-2004 δημοσιεύονται σε Φ.Ε.Κ. τα 12 περιφερειακά χωροταξικά πλαίσια και λίγο αργότερα, το 2008 ψηφίζεται ως νόμος το εθνικό χωροταξικό (επίσης, μέχρι το 2009 έχουν θεσμοθετηθεί τα Ειδικά Πλαίσια για τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας, τον Τουρισμό και τη Βιομηχανία). Γενικότερα, επί Κυβέρνησης Νέας Δημοκρατίας (θητεία Γ. Σουφλιά στο ΥΠΕΧΩΔΕ) και την περίοδο 2004-2009, παρατηρείται έντονη δραστηριότητα και ένθερμη ενασχόληση με την ευρύτερη προβληματική της χωρικής ανάπτυξης. Με το τέλος των ολυμπιακών αγώνων, ο χωρικός σχεδιασμός αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον τόσο στις κοινοβουλευτικές συζητήσεις και στις δημόσιες διαβουλεύσεις μεταξύ κοινωνικών εταίρων (περιβαλλοντικών οργανώσεων, επιχειρηματικών και κλαδικών επιμελητηρίων, νομικών), όσο και στον Τύπο και στα μέσα μαζικής ενημέρωσης (Πασχαλίδης, 2009). Η θεματολογία ποικίλει και συγκεκριμένα, καλύπτει ένα φάσμα που ξεκινά από τις προϋποθέσεις για εντάξεις έργων στη χρηματοδότηση των Διαρθρωτικών Ταμείων μέσω των Κ.Π.Σ., και φτάνει ως τους ειδικούς όρους για προστασία ορισμένων ευαίσθητων οικολογικά περιοχών στον παράκτιο και δασικό χώρο και ακόμη τις ρυθμίσεις για την «εκτός σχεδίου» δόμηση. Το πρώτο θέμα μονοπωλεί σχεδόν το ενδιαφέρον και το διάλογο για τη χωροταξία στη Βουλή, ενώ τα επόμενα αφορούν περισσότερο περιβαλλοντικές οργανώσεις και επαγγελματίες και συνδέσμους που δραστηριοποιούνται στις αναπτύξεις γης και ακίνητης περιουσίας, στις κατασκευές και στις εργολαβίες. Ακόμα και αν τα πιο κρίσιμα ζητήματα που αφορούν την χωροταξία, όπως η σχέση αντίθεσης και συνεργασίας πόλης-υπαίθρου, η εφαρμογή δικτύων φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, η χωρική διάσταση του ΕΣΠΑ σε εναρμόνιση με τα Πλαίσια, η διοικητική ανασυγκρότηση, μένουν ουσιαστικά αναπάντητα ή προσεγγίζονται επιφανειακά, είναι σημαντικό ότι η χωροταξία μπαίνει στα θέματα της «ημερήσιας διάταξης» και αποκτά βασικά θεσμικά εργαλεία. Με λίγα λόγια, είναι

σημαντικό ότι για πρώτη φορά, βρίσκεται κοντά στα πρότυπα της παρέμβασης ενός σύγχρονου κοινωνικού κράτους.

Ειδικά η θέσπιση του Γενικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΦΕΚ 128 Α', 3-7-2008) είναι το πιο σημαντικό επίτευγμα της περιόδου, καθώς έστω και καθυστερημένα τίθενται στρατηγικοί στόχοι για τη χωρική ανάπτυξη και την οργάνωση του εθνικού χώρου. Πιο συγκεκριμένα, το ΓΠΧΣΣΑΑ ορίζει τους στόχους (άρθρο 2) σε ορίζοντα 15ετίας για την ενίσχυση του ρόλου της χώρας, σε διεθνές, ευρωπαϊκό, μεσογειακό και βαλκανικό επίπεδο, την ενίσχυση της περιφερειακής ανάπτυξης και της χωρικής συνοχής, τη διαφύλαξη – προστασία του περιβάλλοντος και την αντιμετώπιση και πρόληψη των προβλημάτων που δημιουργεί η αλλαγή κλίματος. Στο πλαίσιο αυτό, παρέχει και τις κατευθύνσεις για τα υποκείμενα επίπεδα χωρικού σχεδιασμού, στη βάση των αρχών της αειφορίας και της ολοκληρωμένης ανάπτυξης. Πολύ συνοπτικά, επιλέγει ως στρατηγική για την εγχώρια ανάπτυξη την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της χώρας αλλά και τη διατήρηση της συνοχής, την αναστροφή του διπολικού μοντέλου ανάπτυξης και την ανάπτυξη ενός πολυπολικού συστήματος, το οποίο θα ενσωματώνει καλύτερα, τόσο την ηπειρωτική χώρα και την Κρήτη, όσο και τα νησιά, μέσα από νέους άξονες και διασυνδέσεις.

Στη συνέχεια (2009-), η πολιτική στρέφεται στην «απορρύθμιση», η οποία συμβαδίζει με μία νεότερη έμφαση στο περιβάλλον. Ειδικότερα, κυρώνονται σημαντικές ευρωπαϊκές Συνθήκες που αφορούν την προστασία και την ανάδειξη του περιβάλλοντος, όπως η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Τοπίο και αυτή για τη διατήρηση της Βιοποικιλότητας και ιδρύεται το Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, το οποίο αναλαμβάνει αρμοδιότητες χωροταξίας του πρώην ΥΠΕΧΩΔΕ, αλλά και την Ενέργεια από το Υπουργείο Ανάπτυξης. Παράλληλα όμως, το θεσμικό πλαίσιο της προηγούμενης περιόδου απελευθερώνεται σταδιακά στα χρόνια της οικονομικής κρίσης (Κλαμπατσέα, 2011, Κλουτσινώτη, 2009). Μία σειρά από απορρυθμιστικές διατάξεις σε διάφορα κείμενα νόμων, συμπεριλαμβανομένων αυτών που αφορούν το ειδικό χωροταξικό πλαίσιο για τον τουρισμό και μέτρα για τη διευκόλυνση μεγάλων και στρατηγικών επενδύσεων με διαδικασίες “Fast Track”³, προκαλούν αντιδράσεις σε τοπικές κοινότητες και εγείρουν νέες αντιθέσεις ανάμεσα σε φορείς της πολιτικής και του σχεδιασμού και κοινωνικούς εταίρους (π.χ. περιβαλλοντικές οργανώσεις, επιμελητήρια και συνδέσμους επιχειρήσεων). Αυτά ουσιαστικά προσπερνούν την ισχύς προηγούμενων ρυθμιστικών νόμων και εγκαινιάζουν μία νέα φιλοσοφία, κατά την οποία τα δεδομένα και οι περιορισμοί μέσω του σχεδιασμού

³ οι πρώτοι νόμοι, Ν. 3894/2010 «Επιτάχυνση και Διαφάνεια Υλοποίησης Στρατηγικών Επενδύσεων» και Ν. 3908/2011 «Ενίσχυση Ιδιωτικών Επενδύσεων για την Οικονομική Ανάπτυξη, την Επιχειρηματικότητα και την Περιφερειακή Συνοχή»

δύναται να προσαρμόζονται στις ανάγκες των μεγάλων επενδύσεων, εφόσον αυτές τεκμηριώνονται ως εθνικής σημασίας και στρατηγικού ενδιαφέροντος.

2.2. Η σημασία του ευρωπαϊκού πλαισίου

Στην Ε.Ε. ήδη από τη δεκαετία 1990 εξελίσσεται και ενισχύεται το ενδιαφέρον για τη χωρική ανάπτυξη και εδαφική συνοχή, καθώς εδραιώνεται παράλληλα η άποψη ότι η επέκταση του προγραμματισμού στη χωρική οργάνωση και η εδαφική διάσταση στον αναπτυξιακό οικονομικό σχεδιασμό έχουν εξίσου σημασία για την βιώσιμη και ισόρροπη ανάπτυξη, όπως και για την ανταγωνιστικότητα με ευρύτερα οφέλη για το σύνολο του ευρωπαϊκού χώρου (Salez, 2009· Faludi, 2009). Ειδικότερα, η διαχείριση του χώρου αναδύεται ως ένα ιδιαίτερο πεδίο συνεργασίας των θεσμών της Ένωσης και των κρατών-μελών, το οποίο συνδέει διαφορετικά εδαφικά κλιμάκια (ευρωπαϊκό, διακρατικό, κρατικό, περιφερειακό) και εμπλέκει τόσο τα κεντρικά όργανα, όσο και τις αρχές των χωρών-μελών και τους κοινωνικούς και οικονομικούς εταίρους, σε διάφορες βαθμίδες της εδαφικής οργάνωσης και συνεργασίας (εθνικές κυβερνήσεις, περιφερειακές και τοπικές αρχές).

Με τη μορφή αυτή, η ευρωπαϊκή χωροταξία αποτυπώνει ένα ξεχωριστό «πείραμα διακυβέρνησης» που εξελίσσεται εντός και εκτός του εθνικού κράτους και υπερτονίζει την εδαφικότητα και επανατοπικοποίηση των πιο κρίσιμων ζητημάτων της ευρωπαϊκής στρατηγικής για την ανάπτυξη (Γιαννακούρου, 1996 και 2008). Η νέα μορφή παρέμβασης στην κλίμακα της Ε.Ε., παρότι δεν θίγει άμεσα την αυτονομία ή εθνική κυριαρχία των κρατών-μελών στο πεδίο της χωροταξικής αρμοδιότητας, υπεισέρχεται ωστόσο, έμμεσα στις ουσιαστικές πτυχές των χωρικών πολιτικών στο μέτρο που τις επαναπροσδιορίζει. Ειδικά η θέσπιση το 1999 ενός Ευρωπαϊκού Σχεδίου Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου (ESDP-EC, 1999) εγκαινιάζει μία κοινή στρατηγική και συντονισμένη δράση στον τομέα χωροταξίας και ως εκ τούτου στην οργάνωση και την ανάπτυξη σε διαφορετικές εδαφικές περιοχές. Το «Ευρωχωροταξικό» όπως επικράτησε να λέγεται, παρότι δεν αποτελεί δεσμευτικό κανονιστικό πλαίσιο για τα κράτη-μέλη, ορίζει τις κύριες κατευθύνσεις για την παρέμβαση τόσο για την οργάνωση των δραστηριοτήτων στο χώρο, όσο και για την χωρική συνεργασία, προωθώντας ισόρροπα κοινωνικούς και οικονομικούς σκοπούς. Πιο συγκεκριμένα, ορίζει ως βασικούς στόχους την οικονομική και κοινωνική συνοχή, την προστασία των φυσικών πόρων και της πολιτιστικής κληρονομιάς και την πιο ισορροπημένη διανομή στο χώρο των επιδόσεων ανταγωνιστικότητας. Στη λογική αυτή, αναγνωρίζεται ότι η οικονομική ανάπτυξη δεν είναι από μόνη της ικανή να διασφαλίσει την ισόρροπη και αειφόρο ανάπτυξη και κοινωνικοοικονομική συνοχή και επιλέγονται τέσσερις καίριες περιοχές παρέμβασης, όπως η ανάπτυξη των αστικών περιοχών, η ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών, οι μεταφορές-μετακινήσεις και η φυσική-πολιτιστική κληρονομιά. Επίσης, στο

επίκεντρο της στρατηγικής, βρίσκονται η ανάδειξη ενός ισόρροπου και πολυκεντρικού αστικού συστήματος και μιας νέας σχέσης πόλης-υπαίθρου, η εξασφάλιση της ισότητας πρόσβασης στις υποδομές και στη γνώση, η αειφόρος ανάπτυξη και η συνετή διαχείριση και προστασία της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς στην Ε.Ε..

Η στροφή ωστόσο προς την εδαφικότητα στην προσέγγιση της περιφερειακής ανάπτυξης τεκμηριώνεται και από άλλες ενέργειες όπως την δημοσίευση της Πράσινης Χάρτας για την Εδαφική Συνοχή (EC, 2008), τη συγκρότηση Παρατηρητηρίου Χωρικού Σχεδιασμού (ESPON), την εφαρμογή προγραμμάτων εδαφικής συνεργασίας (π.χ. Interreg, Urbact), ενώ ακόμα είναι φανερή στον πολιτικό λόγο και εκφράζεται στα κείμενα της στρατηγικής για την ανάπτυξη και τη συνοχή (π.χ. Στρατηγική 2000+, 2η και 3η Έκθεση για τη Συνοχή). Υπό το πρίσμα αυτό, οι θεσμοί στην Ε.Ε. δεν περιορίζονται στις οικονομικές επιδιώξεις της λειτουργίας της Ενιαίας Εσωτερικής Αγοράς, αλλά επίσης, επιχειρούν να παρέμβουν στη χωρική κατανομή και στην αναδιαρθρόση στο χώρο, για την επίτευξη των σκοπών της Ένωσης που είναι η οικονομική ανάπτυξη και ανταγωνιστικότητα με παράλληλη προστασία της εδαφικής και κοινωνικής συνοχής.

2.3. Η προσαρμογή στην ελληνική περίπτωση

Ενώ οι θεσμοί στην Ε.Ε. δίνουν όλο και μεγαλύτερη έμφαση στο ζήτημα της χωρικής ανάπτυξης όπως και στην εδαφική διάσταση των πολιτικών και της διαδικασίας της ανάπτυξης και θέτουν προτεραιότητες για τη δόμηση ενός βιώσιμου και χωρικά εξισορροπημένου οικονομικού συστήματος, έχουν ενδιαφέρον δύο σημεία ειδικά σε σχέση με την εξέλιξη στην Ελλάδα. Πρώτον, ο χωρικός σχεδιασμός αργεί να εφαρμοστεί στη χώρα και τελικά εφαρμόζεται μόνο όταν η Ε.Ε. «πιέζει» για την ενεργοποίηση μίας κεντρικής χωρικής πολιτικής και την εναρμόνιση των εθνικών πολιτικών. Δεύτερον, η ισόρροπη ανάπτυξη δεν προβάλλεται ως ισότιμος στόχος με την ανταγωνιστικότητα και την οικονομική μεγέθυνση στην Ελλάδα, τουλάχιστον στον ίδιο βαθμό που αυτό συμβαίνει στα ευρωπαϊκά κείμενα και στους κοινοτικούς κανονισμούς.

Ως προς το πρώτο δεδομένο, πρέπει να γίνει σαφές ότι η στρατηγική χωροταξία βρίσκεται για πολλά χρόνια στο περιθώριο στην Ελλάδα για διάφορους λόγους που σχετίζονται με τα δομικά γνωρίσματα της ελληνικής κοινωνίας της μεταπολίτευσης (Οικονόμου, 2002). Είναι κοινός τόπος ότι το μεταπολεμικό και νεώτερο πρότυπο ανάπτυξης, σε μεγάλο βαθμό στηρίζονταν στην άκρατη εκμετάλλευση των πόρων και την εξωτερική των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, στις πελατειακές σχέσεις κράτους-κοινωνίας και στις μεγάλες και εντεινόμενες αδυναμίες της δημόσιας διοίκησης και του κρατικού ελέγχου που εκ των πραγμάτων, έφεραν το δικό τους αποτύπωμα στο χώρο. Από αυτή την άποψη, δεν θα πρέπει να προκαλεί εντύπωση ότι εξωγενείς σοβαροί

μετασχηματισμοί και κυρίως η ευρωπαϊκή και παγκόσμια ολοκλήρωση της ελληνικής οικονομίας, μετά το 1990, ουσιαστικά κινητοποιούν προς την κατεύθυνση της οργάνωσης του χώρου, ακόμα και της οργάνωσης της διαδικασίας της ανάπτυξης στις περιφέρειες.

Παρόλα αυτά, η σταδιακή ανάπτυξη μίας πολιτικής χωροταξίας, με οπισθοχωρήσεις και άλματα όπως περιγράφηκε, συμπίπτει στην Ελλάδα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, με μία περίοδο γρήγορης οικονομικής μεγέθυνσης και ραγδαίας ανοικοδόμησης σε περιόδους, κατά τις οποίες υλοποιούνται αναρίθμητα μεγάλα και μικρά έργα, κατασκευής υποδομών, εγκαταστάσεων δημόσιας ωφέλειας ή ιδιωτικής χρήσης. Η υπέρμετρη κυριαρχία της Πρωτεύουσας, οι έντονες συγκρούσεις στις χρήσεις γης ειδικά σε ορισμένες περιοχές (π.χ. αστικό και παράκτιο χώρο), η αυθαίρετη δόμηση γύρω από ανερχόμενους πόλους ανάπτυξης, ή ακόμα και η παράνομη εγκατάσταση δραστηριοτήτων και λειτουργιών ιδίως μικρής κλίμακας (π.χ. βιομηχανία-βιοτεχνία, κατοικία, τουριστικά καταλύματα), η καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος και οι έντονες πιέσεις σε παραγωγική γεωργική γη, η υποβάθμιση του τοπίου σε περιοχές με αξιόλογο φυσικό περιβάλλον, η ανορθολογική ανάπτυξη των δικτύων συγκοινωνιών και η απρογραμματίστη εγκατάσταση υποδομών, είναι ορισμένα από τα πιο σημαντικά κληροδοτήματα της γρήγορης μεγέθυνσης ήδη από τις δεκαετίες 1960-70, που δεν γνωρίζει χωρική ρύθμιση.

Η πολιτική *laissez faire* στην οργάνωση του χώρου δεν εμποδίζει δηλαδή την ανάπτυξη, αλλά αντιθέτως, συμπληρώνει το οικονομικό μοντέλο που αναδύεται. Η αυθαίρετη και χωρίς περιορισμούς εγκατάσταση διευκολύνει για πολλά χρόνια τη βιωσιμότητα διαφόρων κλάδων και δραστηριοτήτων, βελτιώνει τη χρηματοοικονομική ρευστότητα πολύ μικρών και μικρομεσαίων επιχειρήσεων και παρέχει έμμεση στήριξη στο εισόδημα των νοικοκυριών και μίας σχετικά διευρυμένης μεσαίας τάξης. Για παράδειγμα, τα υψηλά ποσοστά της ιδιοκατοίκησης είναι γνωστό ότι συνδέονται με την αυθαίρετη και παράνομη δόμηση και πρακτικές κοινωνικής αναπαραγωγής των μεσοστρωμάτων, ενώ εξηγούνται παράλληλα από την απουσία οργανωμένης κρατικής παρέμβασης στον τομέα της στέγασης και του προγραμματισμού για την κοινωνική κατοικία (π.χ. Μαλούτας, 2008). Ακόμα η αναποτελεσματικότητα των κρατικών ελεγκτικών μηχανισμών σε ότι αφορά την παρακολούθηση της οικονομικής λειτουργίας των επιχειρήσεων και τις συνθήκες απασχόλησης είναι ευνόητο ότι παρέχουν άτυπη προστασία, σε καθεστώς απελευθέρωσης του ανταγωνισμού σε μία μεγάλη μερίδα των μικρών και πολύ μικρών ιδίως επιχειρήσεων.

Σε κάθε περίπτωση, η πολιτική χωροταξίας αποτελεί ένα απτό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο η Ελλάδα καλείται να προσαρμοστεί σε ένα εξωτερικό πλαίσιο και να οικοδομήσει μία οργανωμένη κεντρική πολιτική που είναι όμως ξένη «στον τρόπο που γίνονται τα πράγματα». Μία κριτική ανάλυση του πολιτικού λόγου (*discourse*) δείχνει ότι η ελληνική θεσμική προσαρμογή στα πρότυπα που θέτει η Ε.Ε., δεν επιφυλάσσει ισορροπία

ανάμεσα στις τρεις διαστάσεις της στρατηγικής. Το πολυκεντρικό σύστημα και η νέα σχέση πόλης-υπαιθρου, η ισότιμη πρόσβαση στις υποδομές και στη γνώση, η προστασία και αειφορική διαχείριση των περιβαλλοντικών και πολιτιστικών πόρων, έχουν μεταξύ τους ίση βαρύτητα στο «Ευρωχωροταξικό», ενώ στο ελληνικό πλαίσιο εξυπηρετούνται δυσανάλογα. Κυρίως προβάλλεται ο στόχος για «την ολοκληρωμένη χωρική ανάπτυξη και την αειφόρο οργάνωση του εθνικού χώρου» μέσω της δυναμικής ένταξης της χώρας στο διεθνές και στο Ευρωπαϊκό περιβάλλον (βλ. άρθρο 4 ΓΠΧΣΑΑ) και προκρίνεται συνεπώς η τάση της πόλωσης, αναπόφευκτη έτσι και αλλιώς στην Ελλάδα, μία χώρα με ιστορική συγκέντρωση της οικονομικής δραστηριότητας και της ανάπτυξης γύρω από την Πρωτεύουσα, όπως και σε συνεχή τροχιά σύγκλισης «από τα κάτω» με τους ευρωπαϊούς εταίρους της.

Η τάση αυτή υπέρ μίας σωρευτικής αυτοτροφοδοτούμενης διαδικασίας, με παράλληλο άνοιγμα «προς τα έξω», φανερώνεται μέσα από λεκτικές διατυπώσεις, αλλά πρωτίστως στις λεπτομέρειες, ελλείψεις και εξαιρέσεις στοιχείων από τον αρχικό σχεδιασμό στο Εθνικό Πλαίσιο. Καταρχήν, οι πιο «τολμηρές» για την εξισορρόπηση της ανάπτυξης προτάσεις, όπως η άσκηση νησιωτικής πολιτικής, η πολιτική και διοικητική αποκέντρωση, η ενδυνάμωση του δικτύου της φύσης και πολιτισμού κ.ά., συνυφασμένες με την προοπτική βελτίωσης της συνοχής και την αειφορία, ακόμα και με ένα περισσότερο «κοινωνικά ευαίσθητο» μοντέλο, και σε συμφωνία με τις ευρωπαϊκές κατευθύνσεις, μένουν έξω από το κείμενο νόμου, παρότι συμπεριλαμβάνονται στην αρχική επιστημονική μελέτη. Η έμφαση δίνεται στα διεθνή δίκτυα και σε τομεακές πολιτικές και ταυτόχρονα, η περιφερειακή διάσταση και η αρχή της χωρικής ισορροπίας είναι φανερό ότι υποτιμώνται. Για παράδειγμα, αναλύοντας λεκτικές διατυπώσεις, χρησιμοποιείται ευρέως ο γενικόλογος και ασαφής, όρος της «ολοκληρωμένης» χωρικής ανάπτυξης για να περιγράψει τον κύριο στρατηγικό στόχο τόσο στις διατάξεις του νόμου, όσο και στις διακηρύξεις του Υπουργού⁴. Η αρχή της ολοκληρωμένης, αντί ισόρροπης όπως τη θέτουν οι ευρωπαϊκές κατευθύνσεις, χωρικής ανάπτυξης βρίσκεται σχεδόν σε κάθε εξαγγελία μαζί με την «αειφόρο ανάπτυξη» χωρίς να διευκρινίζεται το περιεχόμενο του όρου. Παρόλα αυτά, η «ολοκλήρωση» θα μπορούσε να αναφέρεται σε τελείως διαφορετικές έννοιες, όπως στη σχέση «ενσωμάτωσης» του ελληνικού χώρου στο ευρωπαϊκό σύστημα ή στην πολυτομεακή ανάπτυξη. Καμία από τις διαστάσεις αυτές δεν υπερισχύει ωστόσο ξεκάθαρα, ενώ και όλες μαζί καλύπτονται από τον ίδιο γενικόλογο όρο, δεδομένο που καθιστά την ασάφεια κρίσιμη, αλλά και βολική για τον συμβιβασμό αντιφατικών επιδιώξεων για την χωρική και οικονομική ανάπτυξη, σε μία περίοδο ζωηρής έμφασης στην χωροταξία.

4 Συνέντευξη Υπουργού ΠΕΧΩΔΕ Γ. Σουφλιά, για το Εθνικό Χωροταξικό. Γραφείο Τύπου και Δημοσίων Σχέσεων ΠΕΧΩΔΕ, Αθήνα, 27 Φεβρουαρίου 2008.

Ακόμα, όπως προαναφέρθηκε, την ίδια περίοδο, η πολιτική χωροταξίας σταδιακά στρέφεται προς το περιβάλλον. Ειδικά με την οικονομική κρίση (2009-), το περιβάλλον προσεγγίζεται όλο και λιγότερο ως οικοσύστημα προς προστασία και όλο και περισσότερο ως ένα νέο κερδοφόρο πεδίο ή διαφορετικά ως εναλλακτικός τομέας υψηλού οικονομικού ενδιαφέροντος. Η πρόθεση θεσμοθέτησης μεγάλων επενδύσεων στους τομείς της ενέργειας, του υποθαλάσσιου ορυκτού πλούτου ή στον οικότουρισμό, δείχνει ακριβώς ότι η οικονομία της αγοράς διεκδικεί μέσω αυτής της οδού δημόσιους πόρους, για τους οποίους και πάλι δεν έχουν τεθεί οι προϋποθέσεις για την ορθή διαχείριση και οργάνωση, με την ύπαρξη ενός ειδικού χωροταξικού πλαισίου⁵.

Ακόμα όμως πρέπει να τονιστεί ότι η ελληνική Πολιτεία στρέφεται στη χωροταξία βεβιασμένα, εφόσον δεν υπάρχει η τεχνική και εφαρμοστική ικανότητα από μέρους των θεσμών. Η προχειρότητα με την οποία εισέρχεται ως αρμοδιότητα ο στρατηγικός χωροταξικός σχεδιασμός στις λειτουργίες των υπουργείων είναι ενδεικτικός της κατελείγουσας κινητικότητας στο πεδίο αυτό. Την ίδια στιγμή που το μεγαλύτερο μέρος της προσπάθειας χωροταξικής ανασυγκρότησης χρηματοδοτείται μέσω των ευρωπαϊκών προγραμμάτων στο Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης και το Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς 2007-2013, δεν υφίσταται πρακτικά συντονισμός μεταξύ των αρμοδίων φορέων που εμπλέκονται στην άσκηση της αναπτυξιακής οικονομικής και χωρικής πολιτικής. Τη δεκαετία 1990 τα Κ.Π.Σ. και τα επιμέρους Επιχειρησιακά Προγράμματα δεν λαμβάνουν υπόψη χωροταξικά σχέδια, εφόσον τέτοια δεν υπάρχουν. Τη δεκαετία 2000 κι ενώ τα περιφερειακά πλαίσια θεσμοθετούνται σταδιακά, χωρίς να υπάρχει ακόμη το υπερκείμενο πλαίσιο του γενικού σχεδίου, ο περιφερειακός προγραμματισμός (μέσω των Π.Ε.Π.) δεν εναρμονίζεται παρά μόνο στη βάση της διακριτικής ευχέρειας σε μεμονωμένες περιπτώσεις (ορισμένες περιφέρειες). Ακόμη, το γενικό και τα ειδικά τομεακά πλαίσια καθώς έπονται χρονικά της σύνταξης του Ε.Σ.Π.Α., πάλι δεν λαμβάνονται υπόψη. Τα δύο πλαίσια αναπτυξιακού σχεδιασμού είναι έτσι σαφώς ξεκομμένα μεταξύ τους.

Παρόλα αυτά, κι ενώ στην Ελλάδα η προσαρμογή είναι δύσκολη, οι εξελίξεις στην Ευρώπη δείχνουν ότι η χωροταξία αποτελεί όχι συγκυριακή προτεραιότητα, αλλά αντιθέτως, μία πολύ σημαντική δίοδο αντιμετώπισης των κρίσιμων προβλημάτων της Συνοχής. Ειδικά σε ότι αφορά την Ελλάδα, είναι κοινός τόπος ότι η βελτίωση της σχετικής αναπτυξιακής θέσης των ελληνικών περιφερειών σε σύγκριση με χώρες της πρόσφατης διεύρυνσης, όπως και η δημοσιονομική στενότητα στο πλαίσιο μίας ευρωπαϊκής κρίσης, θα φέρουν μακροπρόθεσμα υπαναχωρήσεις σε μία παραδοσιακού τύπου αναδιανεμητική περιφερειακή πολιτική και περικοπές στους πόρους που διατίθενται για την περιφερειακή

5 Βλ. σχετικά άρθρα στον Τύπο της Ρ. Κλουτσιανιώτη «Επενδύστε στην Ελλάδα Α.Ε.», Η Αυγή, 25/10/2013 και «Έχει μέλλον ο σχεδιασμός του χώρου στην Ελλάδα σήμερα;», ΕΝΘΕΜΑΤΑ, 15/1/2012.

ανάπτυξη. Εξάλλου, η νέα έμφαση που δίνεται στον έλεγχο της αποτελεσματικότητας των χρηματοδοτήσεων, αλλά κυρίως η αποδιάρθρωση του «ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου» και η σύμπλευση των περισσότερων ευρωπαϊκών χωρών γύρω από ένα κοινό πρόγραμμα δημοσιονομικής πειθαρχίας και λιτότητας, είναι παράγοντες που αποδυναμώνουν την αρχή της αλληλεγγύης και αλλάζουν τους στόχους και τις προτεραιότητες της Πολιτικής Συνοχής τουλάχιστον όπως αυτή είχε συγκροτηθεί τη δεκαετία 2000 (π.χ. Κουρτέσης και Αυδίκος, 2013).

Από την άλλη πλευρά, η επαναδιαπραγμάτευση των ζητημάτων της εγχώριας ανάπτυξης φέρνει την ενσωμάτωση της χωρικής συνιστώσας σε όλο το φάσμα της δημόσιας πολιτικής και στο επίκεντρο, μία εδαφική προσέγγιση των αναπτυξιακών προβλημάτων. Μόνο έτσι εξασφαλίζεται η συμπληρωματικότητα και συνέργεια μεταξύ των κοινοτικών και εθνικών παρεμβάσεων, αυτό που ονομάζεται και ως «χωρική ολοκλήρωση των πολιτικών» (Θωΐδου, 2004) και μπορεί να επιτυγχάνεται η πρόληψη μέσω ορθολογικότητας του σχεδιασμού, αντί της αντιμετώπισης μέσω χρηματοδοτικών κινήτρων και μορφών άμεσης στήριξης.

3. Η ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΑ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ

Στη συνέχεια, αναφέρονται ορισμένες κριτικές παρατηρήσεις σε σχέση με τα περιφερειακά χωροταξικά, τα πρώτα θεσμοθετημένα σχέδια στρατηγικού χωροταξικού σχεδιασμού που παραδόξως προηγούνται του εθνικού σχεδίου. Αυτά δίνουν μία πρώτη εικόνα της ακολουθούμενης στρατηγικής, ενώ όπως προαναφέρθηκε συντάσσονται για τις 12 περιφέρειες της χώρας, όλες εκτός της Αττικής.

Κατ' αρχάς, ένα σημείο που πρέπει να αναδειχθεί αφορά τη νομική ισχύ των κειμένων και τον τρόπο με τον οποίο οι νόμοι δεσμεύουν την εκάστοτε περιφερειακή αρχή ή κυβερνητικούς φορείς σε συγκεκριμένες κατευθύνσεις. Τα περιφερειακά σχέδια θεσπίζονται τη διετία 2003-2004 και εφαρμόζονται ως τις αρχές της δεκαετίας 2010, οπότε δέχονται επικαιροποίηση. Όλη την περίοδο αποτελούν δεσμευτικά πλαίσια για τις περιφερειακές διοικήσεις, έστω στο βαθμό που υπάρχει πράγματι συγχρονισμός των οργάνων και των φορέων που εμπλέκονται στην κατάρτιση των αναπτυξιακών οικονομικών προγραμμάτων. Και πάλι όμως, η εφαρμογή στην πράξη δεν θα πρέπει να θεωρηθεί αυτονόητη, δεδομένου ότι στην πορεία της έγκρισης και χωροθέτησης επενδύσεων, έργων και υποδομών, οι εκάστοτε ρυθμίσεις δύνανται να συναντήσουν τη στήριξη ή την αντίδραση των δημοκρατικά εκλεγμένων οργάνων και αντιπροσώπων των τοπικών κοινοτήτων, συλλογικών οργανώσεων ή άλλων τοπικών ομάδων. Στο πλαίσιο αυτό, και μέσα σε ένα πλαίσιο προβληματισμού και μίας συζήτησης για τη δημοκρατική νομιμοποίηση σε ότι αφορά το σχεδιασμό του χώρου (Βασενχόβεν, 2002), ειδικές ρυθμίσεις και μέτρα μπορούν

να τηρούνται ή να καταστρατηγούνται, αναλόγως του βαθμού με τον οποίο συγκρούονται ή συμβιβάζονται με τις πολιτικές αποφάσεις ή αξίες και προτιμήσεις των τοπικών κοινωνικών σε πραγματικούς τόπους (τους τόπους υποδοχής των επενδύσεων).

Στη βάση της παραδοχής επομένως ότι δεν είναι προδιαγεγραμμένη και γνωστή η επιτυχία ή η εφαρμογή του σχεδιασμού, ο χωρικός σχεδιασμός για τις περιφέρειες⁶, προτάσσει ορισμένες κοινές συνισταμένες σε μία εθνική στρατηγική περιφερειακής-χωρικής ανάπτυξης.

Καταρχήν, ο στρατηγικός στόχος της διεθνούς ανταγωνιστικότητας και ολοκλήρωσης σε επίπεδο περιφέρειας, τίθεται ως πρωταρχικός. Η βελτίωση της εξωστρέφειας και την ανταγωνιστικότητας νοούμενη ως βελτίωση της θέσης στις σχέσεις του διεθνούς εμπορίου, αποτελεί ένα πάγιο ζητούμενο σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις περιφερειών, και δείχνει ακριβώς τον τρόπο, με τον οποίο οι ανάγκες της σύγκλισης αντιτίθενται στην ανάγκη της εξισορρόπησης της ανάπτυξης, ακόμα και μεταξύ των περιφερειών. Τα περιφερειακά σχέδια υπό αυτή την έννοια, εξαρχής υποβάλλονται στην «κριτική» και στις προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης, ενώ με τον ίδιο τρόπο ο σκοπός για ανταγωνιστικότητα υπερκαλύπτει το σκοπό για συνοχή στο εσωτερικό επίσης στην κλίμακα της περιφέρειας. Ειδικά η Βόρεια Ελλάδα βρίσκεται στο επίκεντρο του λογισμού αυτού της νέας εξωστρέφειας, καθώς στις περιφέρειες της Κεντρικής Μακεδονίας, αλλά και της Ανατολικής και Δυτικής Μακεδονίας, προγραμματίζονται τα μεγαλύτερα έργα και υποδομές εντασσόμενες σε ένα διευρωπαϊκό δίκτυο εμπορευματικών μεταφορών. Η Κεντρική Ελλάδα τοποθετείται ως ένας ενδιάμεσος χώρος που προσπαθεί να επωφεληθεί έμμεσα είτε από τα παραπάνω, είτε από τη λειτουργική σχέση της με την Αθήνα, ενώ η νότια και νησιωτική Ελλάδα παραμένει εκ του σχεδίου «εσωστρεφής» στους περισσότερους τομείς εκτός από τον τουρισμό και ορισμένους κλάδους των υπηρεσιών (π.χ. Κρήτη).

Παράλληλα, διαπιστώνεται ότι οι μεταφορές έχουν έναν ιδιαίτερο ρόλο στο νέο αναπτυξιακό μοντέλο. Ειδικότερα, το δίκτυο μεταφορών ορίζει τις «πύλες» διέλευσης και συγκέντρωσης του εμπορίου, του τουρισμού και διαφόρων κλάδων δραστηριότητας στον τριτογενή τομέα που συνδέονται με τη νέα οικονομία (έρευνα, εκπαίδευση, αστικές εξυπηρετήσεις, αναψυχή, κοινωφελείς υπηρεσίες). Όλα τα παραπάνω τίθενται στο επίκεντρο για την οικονομική ανάπτυξη στις περιοχές των πόλων, ενώ για τις μητροπολιτικές περιφέρειες, αποκτούν σημασία επιπλέον οι δραστηριότητες που αφορούν

6 Αναλυτικά, οι Πηγές: Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Δειφόρου Ανάπτυξης Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης ΦΕΚ 1471 Β/09.10.2003, Κεντρικής Μακεδονίας ΦΕΚ 218 Β/06.02.2004, Δυτικής Μακεδονίας ΦΕΚ 1472 Β/09.10.2003, Ηπείρου ΦΕΚ 1451 Β/06.10.2003, Θεσσαλίας ΦΕΚ 1484 Β/10.10.2003, Δυτικής Ελλάδας ΦΕΚ 1470 Β/09.10.2003, Στερεάς Ελλάδας ΦΕΚ 1469 Β/09.10.2003, Ιονίων Νήσων ΦΕΚ 56 Β/19.01.2004, Πελοποννήσου ΦΕΚ 1485 Β/10.10.2003, Νοτίου Αιγαίου ΦΕΚ 1487 Β/10.10.2003, Βορείου Αιγαίου ΦΕΚ 1473 Β/09.10.2003, Κρήτης ΦΕΚ 1486 Β/10.10.2003.

οι επιχειρηματικές και ενδιάμεσες υπηρεσίες. Το γεγονός αυτό άλλωστε, θα πρέπει να ειδωθεί και σε συνάρτηση με την ραγδαία επέκταση του τριτογενή τομέα σε αγροτικές και αστικές περιοχές, που σε μεγάλο βαθμό οφείλεται και στη στρατηγική αναβίωση μίας οικονομίας που βασίζεται στον τουρισμό και σε παραδοσιακά συγκριτικά πλεονεκτήματα στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης (Drakaki and Stathakis, 2013). Ακόμα όμως, ξεχωρίζει μία ομάδα περιφερειών που συνδέει τις προοπτικές ανάπτυξης στο μέλλον, με τον τομέα της ενέργειας και των ορυκτών. Εδώ πρόκειται για νέα πεδία προς εμπορική – ιδιωτική εκμετάλλευση και ενδεχομένως, για μία νεότερη οδό εκβιομηχάνισης, η οποία θα ακολουθηθεί όπως φαίνεται τα επόμενα χρόνια, ωστόσο απαιτεί συγκροτημένη χωροταξική παρέμβαση και αποτελεσματικό δημόσιο έλεγχο για τη βιώσιμη διαχείριση των πόρων και την προστασία του περιβάλλοντος.

4. ΧΩΡΙΚΗ ΡΥΘΜΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΣ ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Τελικά, η χωροταξία είτε ως εφαρμοσμένη και ενεργητική πολιτική, είτε ως αυθόρμητη οργάνωση στο χώρο, σχετίζεται και επηρεάζει με δύο τρόπους το καθεστώς ανάπτυξης στην Ελλάδα.

Πρώτον, η απουσία ρύθμισης διαμορφώνει επιλογές στο χώρο. Κατά την προγραμματική περίοδο του Γ' ΚΠΣ 2000-2006 εξελίσσεται μια προσπάθεια για γενναία «χωροταξική ανασυγκρότηση» στη χώρα με την ενίσχυση των ρυθμιστικών νόμων. Ωστόσο, η απουσία προηγούμενως (1985-2003), μίας ενεργητικής πολιτικής χωροταξίας, σημαίνει ότι για μεγάλο διάστημα ιδίως μεγάλης κλίμακας έργα και επενδύσεις (δημόσιες επενδύσεις, επενδύσεις μέσω των ΚΠΣ), κατευθύνονται στο χώρο χωρίς περιορισμούς και ανεξέλεγκτα, έξω από τα κριτήρια που θα επέβαλε μία επιστημονική μελέτη σκοπιμότητας ή ανάλυσης των επιπτώσεων. Στο πλαίσιο αυτό, οποιαδήποτε μετέπειτα προσπάθεια σχεδιασμού και προγραμματισμού δύσκολα θα μπορούσε να προσπεράσει προηγούμενες επιλογές.

Ως αποτέλεσμα των προηγούμενων επιλογών, διεσπαρμένα στο χώρο κελύφη παλιών ή ανολοκλήρωτων εγκαταστάσεων (π.χ. εργοστάσια, ξενοδοχεία, αθλητικές και στρατιωτικές εγκαταστάσεις) συναντώνται ως «βυθισμένο κεφάλαιο», όπως και ανορθολογικά οργανωμένα δίκτυα μεταφορών, συγκρουόμενες και αυθαίρετες χρήσεις γης, καταπατημένες ακτές και χαμηλή ποιότητα του δομημένου περιβάλλοντος. Οι χρόνιες πολιτικές *laissez faire* μέσα σε γενικευμένες συνθήκες άτυπης οργάνωσης της οικονομίας και πελατειακών σχέσεων ενθαρρύνουν τελικά την διάχυση πρακτικών παράνομης και αυθαίρετης εγκατάστασης και λειτουργίας, ενώ δυσχεραίνουν και την συνέχεια των ροών χρηματοδοτήσεων για υποδομές και μεγάλα έργα. Τα τελευταία ανεξαιρέτως χρησιμότητας, σκοπιμότητας και τεκμηρίωσης μεταφράζονται σε «δημόσιες επενδύσεις» για τις

κυβερνήσεις, μεταβιβάσεις εισοδήματος σε εργολάβους και άλλες επαγγελματικές ομάδες, ακόμα και βελτίωση της καθημερινής ζωής κατά τόπους, ακόμα και αν δε συμβιβάζονται με το «άριστο» μίας χωρικής κατανομής.

Ένα παράδειγμα αποτελεί η Εγνατία Οδός, η οποία ως έργο τεράστιας τεχνικής προσπάθειας και υψηλού κόστους (χαρακτηριστικά το έργο επιφέρει τομή στο φυσικό όριο της οροσειράς της Πίνδου) αλλάζει ριζικά τις συνθήκες χωρικής ολοκλήρωσης των περιοχών στη Βόρεια Ελλάδα. Αρχικά μέσω του έργου επιδιώκεται να κατασκευαστεί ο οδικός άξονας που θα ενισχύσει τις εμπορικές και οικονομικές συναλλαγές της χώρας και της Ευρώπης, με την Τουρκία και τη Νοτιοανατολική Ασία. Με τη σύνδεση του ευρωπαϊκού δικτύου από το λιμάνι της Ηγουμενίτσας (από εκεί τα φορτία θα μπορούσαν να περνούν «απέναντι» στην Ιταλία), ως τα Ελληνοτουρκικά σύνορα νοείται μία παρέκκλιση που θεωρείται αβάσιμη και άσκοπη από επιστημονική άποψη για δύο λόγους (Κλουσινιώτη, συνέντευξη, Νοέμβριος 2013). Πρώτον, η βέλτιστη - πιο σύντομη διαδρομή για τις εμπορευματικές μεταφορές από την Τουρκία (Κωνσταντινούπολη) προς την Ευρώπη, διέρχεται από τη Βουλγαρία, δεύτερον, δεν υφίσταται την ίδια περίοδο, πολιτική δέσμευση από την πλευρά της Τουρκίας ότι θα ολοκληρωθεί το δικό της τμήμα σύνδεσης Έβρου-Κωνσταντινούπολης.

Παρόλα αυτά, η κατασκευή της Εγνατίας Οδού ξεκινά τα χρόνια του «εσφυγχρονισμού» (δεκαετία 1990) στη βάση καταρχήν της βεβαιότητας ότι είναι δυνατό να εξασφαλιστούν οι πόροι. Στο σύνολο της κατασκευαστικής περιόδου 1994-2011 το κόστος του έργου ξεπερνά τα 7 δις. ευρώ, με χρηματοδότηση κατά 14,7% του Ταμείου Συνοχής, 28,7% του ΕΤΠΑ και 40,9% της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων. Όπως καταλήγει η έκθεση εκ των υστέρων αξιολόγησης του έργου, αρκετοί στόχοι έχουν εκπληρωθεί μέχρι το 2013, μεταξύ των οποίων η μείωση του χρόνου μεταφοράς από το δυτικό στο ανατολικό τμήμα της βόρειας Ελλάδας, η μείωση του αριθμού των ατυχημάτων, η ενίσχυση της συνοχής των περιφερειών από τις οποίες διέρχεται η οδός και η καλύτερη διασύνδεση των δυναμικών αστικών κέντρων με μικρότερες πόλεις. Τα οφέλη όμως από την ολοκλήρωση των αγορών μέσα από τη λειτουργία του διεθνικού δικτύου είναι ακόμα περιορισμένα.

Ένα άλλο παράδειγμα αποτελούν τα ολυμπιακά έργα στην Αθήνα, μία επίσης μεγάλης κλίμακας παρέμβαση στο χώρο που ωστόσο δεν υποστηρίζεται από ρεαλιστικό σχεδιασμό. Ελλείπει χωροταξικού σχεδίου και βάσει άμεσων αποφάσεων, η στρατηγική για τη χωροθέτηση των ολυμπιακών εγκαταστάσεων διαμορφώνεται με κριτήριο τις ανάγκες της διοργάνωσης (Οικονόμου, χ.χ.) και επιλέγει τη διασπορά στους πόλους εφόσον δεν είναι δυνατή η συγκέντρωση), όπως και τη διανομή στην Αττική με κριτήριο τη συγκοινωνιακή εξυπηρέτηση από τον Ολυμπιακό δακτύλιο, την Αττική Οδό, και τα μέσα σταθερής τροχιάς. Σε γενικές γραμμές, σε αυτή την περίπτωση, η ανορθολογική οργάνωση του χώρου ενέχει εκ των υστέρων τελικά πολύ μεγαλύτερο κόστος από το άμεσο οικονομικό

που είναι ήδη εξαιρετικά υψηλό. Με την ολοκλήρωση των έργων χάνεται οριστικά η ευκαιρία εκτεταμένων-ολοκληρωμένων αναπλάσεων στις περιοχές των πόλων, ενώ ακόμα και τα θετικά μορφολογικά αποτελέσματα στο τοπίο είναι μόνο προσωρινά.

Επιπλέον ένα παράδειγμα ανορθολογικής παρέμβασης προσφέρει και η ταχεία ανάπτυξη των μεταφορών τις προηγούμενες δεκαετίες. Ειδικά η αποσπασματική και ανορθολογική διανομή των υποδομών σε διάφορα στάδια, αναδεικνύει τελικά ένα εκτεταμένο πλέγμα και κόμβους σχετικά σύγχρονων ποιοτικών προδιαγραφών που δεν έχουν όμως τα πλεονεκτήματα ενός συνδυασμένου και ολοκληρωμένου συστήματος (Κλουτσινιώτη, Συνέντευξη, 2013). Αυτό όπως και η άδικη και άνιση κατανομή της προσπάθειας, με τα μεγάλα έργα να κατακλύζουν τον κεντρικό-ηπειρωτικό κορμό, είναι καίριες ενδείξεις της αναποτελεσματικότητας στην αξιοποίηση ενός τεράστιου όγκου χρηματοδοτήσεων.

Δεύτερον, η θεσμοθέτηση της ρύθμισης διαμορφώνει επιλογές στο χώρο. Η θέσπιση των νέων και βασικών εργαλείων της στρατηγικής χωροταξίας προσφέρει στον ελληνικό τρόπο χωρικής-οικονομικής ανάπτυξης ένα πλαίσιο σχεδιασμού, με οφέλη και προβλήματα. Εκτός από τα πιο προφανή (π.χ. ανά τομέα προβλέπει αναπτύξεις σε διαφορετικές περιοχές, προϋποθέτει αποκέντρωση αρμοδιοτήτων σε κατώτερα επίπεδα), ο χωροταξικός σχεδιασμός έχει άμεσες επιδράσεις στην κτηματαγορά και στην αγορά των δημοσίων έργων και των κατασκευών. Η θεσμοθετημένη χωροταξία πυροδοτεί μία έξαρση στις τιμές των ακινήτων, εφόσον δημιουργεί βάσιμες προσδοκίες και κινεί τις εξελίξεις στη ζήτηση. Για παράδειγμα, είναι προφανές ότι η θεσμοθέτηση της Π.Ο.Τ.Α. Μεσοηνίας για την υλοποίηση «στρατηγικής ή μεγάλης επένδυσης» μέσω ειδικής ρύθμισης το 1997⁷ ή ο προγραμματισμός και η υλοποίηση έργων αστικής ανάπτυξης (gentrification) σε υποβαθμισμένους θύλακες, γύρω από το κέντρο της Αθήνας (π.χ. Γκάζι, Μεταξουργείο, Ελαιώνας) συμπαρασύρουν σε άνοδο τις αξίες της γης και δημιουργούν διαφορετικά σενάρια για την τοπική ανάπτυξη και την πολεοδόμηση.

Κυρίως όμως, η θεσμοθέτηση κι εφαρμογή πλέον της πολιτικής χωροταξίας καθιστά δυνατή τη συνέχεια των ροών των ευρωπαϊκών διαρθρωτικών επενδύσεων σε αναπτυξιακά έργα, εφόσον στην Ε.Ε. προκύπτουν την ίδια περίοδο (δεκαετία 2000) αξιώσεις για συντονισμένο χωρικό σχεδιασμό και ενσωμάτωση της εδαφικής-χωρικής διάστασης μεταξύ της Ένωσης και των κρατών-μελών. Έργα, επενδύσεις και αναπτύξεις εφόσον προβλέπονται ή δεν προσκρούουν στη χωροταξική ρύθμιση, αυτόματα αποκτούν μεγαλύτερη «τεχνική ωριμότητα» και αυταπόδεικτη σκοπιμότητα που διευκολύνει στη συνέχεια την ένταξη στα προγράμματα των διαρθρωτικών ταμείων. Στο πλαίσιο αυτό, τα οφέλη αφορούν την καλύτερη διάθεση των πόρων, ειδικά καθώς στενεύουν τα δημοσιονομικά περιθώρια

⁷ Νόμος 2545/1997.

(αυστηρότερη επιλογή των έργων, εισροή κοινοτικών μεταβιβάσεων). Ο «ευρωπαϊκός καταναγκασμός» υπό αυτή την έννοια γίνεται και πάλι σωτήριος για τις ανάγκες του εγχώριου πολιτικού-οικονομικού συστήματος και τις παθογένειες της δημόσιας πολιτικής.

Είναι προφανές ότι η χωροταξική πολιτική παράγει αποτελέσματα και κινεί δραστηριότητες μέσα στην οικονομία με τη θεσμοθέτηση είτε ρυθμιστικών, είτε απορρυθμιστικών νόμων. Όπως προειπώθηκε, σε μία πρώτη περίοδο ο ρόλος της θεσμοθετημένης χωροταξίας είναι κανονιστικός, ενώ σε μία δεύτερη, μετά το 2008, ο χαρακτήρας της πολιτικής είναι περισσότερο φιλελεύθερος, με την έννοια ότι οι περισσότερες μεταρρυθμίσεις, μέσα στην περίοδο της κρίσης, φροντίζουν για περεταίρω διευκόλυνση του ιδιωτικού τομέα και την προσέλκυση μεγάλων επενδύσεων. Αυτό έχει άμεσο αντίκτυπο ή αλλιώς συμπληρώνει το μοντέλο που υιοθετείται στη διαχείριση της οικονομίας εν μέσω σοβαρής δημοσιονομικής κρίσης. Ειδικά η εκποίηση μεγάλων τμημάτων της δημόσιας περιουσίας και οι ιδιωτικοποιήσεις εκτάσεων μεγάλης αξίας σε περιοχές της Αθήνας, γίνονται βασικό σημείο μίας νέας φιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής (π.χ. Castro κ.ά., 2013, Μανωλίδης, 2014, Χατζημιχάλης, 2014).

5. ΚΡΑΤΟΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΟ ΧΩΡΟ

Οι στόχοι του κράτους εμπλέκονται με διάφορους τρόπους στο χωρικό σχεδιασμό. Είναι κοινός τόπος ότι η ισορροπία ανάμεσα στην πολιτική και τις πραγματικές προτεραιότητες της χωρικής ανάπτυξης, είναι πάνω απ' όλα ζήτημα διαπραγμάτευσης με τις τοπικές κοινωνίες και ισορροπίας συμφερόντων, όπως κι ενδεικτικό της ανοχής της κοινωνίας στις ίδιες τις χωρικές, περιβαλλοντικές ανισορροπίες.

Κατ' αρχάς, το χωρικό μοντέλο που επιλέγεται σχετίζεται άμεσα με την οικονομική και αναπτυξιακή πολιτική και προσδιορίζει όρια και δυνατότητες στις παραπάνω. Χαρακτηριστικά, οι στόχοι για εναρμονισμένη οικονομική πολιτική που διασφαλίζει σταθερότητα των τιμών, υγιή δημόσια οικονομικά και σταθερό ισοζύγιο πληρωμών, όπως τίθενται στη Συνθήκη για την Ε.Ε. το 1992⁸, κι ενδυναμώνονται λίγο αργότερα στο Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης (1997) και ορίζουν ένα νέο πλαίσιο πειθαρχημένης παρέμβασης για την εγχώρια ανάπτυξη στα Κράτη-μέλη. Στο πλαίσιο αυτό, ο έλεγχος και η διανομή των μεγάλων και δημοσίων επενδύσεων και των αυξανόμενων πόρων της διαρθρωτικής βοήθειας, γίνεται συνείδηση ότι ενέχουν σαφείς χωρικές διαστάσεις που πρέπει καταρχήν να αναδειχθούν στο σύστημα της δημόσιας πολιτικής και να γίνουν αντικείμενο διαχείρισης. Δεν είναι τυχαίο έτσι, ότι η σοβαρή κινητικότητα στη χωροταξία ξεκινά στα μέσα της δεκαετίας 1990.

⁸ άρθρο 119 (2012/C 326/01).

Πολλές ακόμα όψεις της δημόσιας πολιτικής μπορούν να επηρεάσουν τις προτεραιότητες του χωρικού σχεδιασμού, όπως ενδεικτικά, «λόγοι εθνικού συμφέροντος» μπορεί να υποδείξουν τον προσανατολισμό ενός έργου που θα επηρεάσει την διεθνή θέση της χώρας. Τέτοιο είναι το παράδειγμα της Εγνατίας Οδού, όπου ο εθνικός σκοπός είναι η διαμόρφωση ενός οδικού άξονα σύνδεσης της Κωνσταντινούπολης με την Ευρώπη, διαμέσου Ελλάδας και την παράκαμψη άλλων βαλκάνιων διαδρομών (π.χ. μέσα από Βουλγαρία, Αλβανία). Στην περίπτωση αυτή, ενδιαφέρει όχι τόσο το λειτουργικό αποτέλεσμα ή η εξυπηρέτηση μίας «αντικειμενικής» σκοπιμότητας του έργου, όσο η γεωπολιτική διάσταση της χωροταξίας κι αυτή δε συμβαδίζει πάντα με τα αντικειμενικά δεδομένα της χωρικής πραγματικότητας.

Ακόμα, για λόγους ανώτατου εθνικού συμφέροντος ή ακόμα «έκτακτης ανάγκης» μπορεί να απενεργοποιείται ή να παρακάμπτεται η ίδια η λειτουργία του χωρικού σχεδιασμού, όπως γίνεται στην Ελλάδα, όταν χωρίς χωροταξικό σχέδιο εγκρίνονται και χωροθετούνται μεγάλες επενδύσεις και τουριστικές αναπτύξεις (π.χ. Π.Ο.Τ.Α. Μεσσηνίας) ή ανοικοδομείται ο χώρος της πόλης της Αθήνας, με βάση τις απαιτήσεις της διοργάνωσης «Αθήνα 2004». Είναι χαρακτηριστικό ότι στις αρχές της δεκαετίας 2000, εκπονούνται Χωροταξικά Περιφερειακά Πλαίσιμα για όλες τις περιφέρειες, εκτός της Αττικής. Παρομοίως για λόγους κατεπείγουσας προσαρμογής στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και σε συνθήκες οικονομικής κρίσης, θεσμοθετείται η διευκόλυνση των αδειοδοτήσεων και η παράκαμψη νομοθετημάτων, με ειδικούς νόμους που αντιπαρέρχονται ρυθμίσεις των υφιστάμενων νόμων ή η εκχώρηση δημόσιας περιουσίας για μεγάλες επενδύσεις και οι ιδιωτικοποιήσεις δημόσιων υποδομών.

Στο πλαίσιο αυτό, η «ισορροπία» στις σχέσεις εξουσίας και διακυβέρνησης μπορεί να επιβάλλει από μόνη της ρυθμίσεις που μπορεί και να βαίνουν αντίθετες ή να βρίσκονται σε διάσταση από τις ανάγκες του χώρου και τις υποδείξεις του επιστημονικού σχεδιασμού. Έτσι, για παράδειγμα, οι χρηματοδοτικοί πόροι και τα νέα έργα «συγκεντρώνονται» στις ηπειρωτικές περιφέρειες, οι οποίες και βρίσκονται σε πλεονεκτικότερη θέση σε σχέση με τη σύνδεση στην ΕΕ αλλά ταυτόχρονα, διαθέτουν μεγαλύτερο πληθυσμό και συνεπώς μία πλατύτερη εκλογική βάση. Στο πλαίσιο αυτό και ανεξαρτήτως ερμηνείας, διαιωνίζεται μία κατάσταση «αναπτυξιακού δυισμού», εις βάρος διαχρονικά της νησιωτικής Ελλάδας. Όπως το θέτει η Κλουτσινιώτη⁹:

«... στο Σχέδιο ΚΥΑ η Ελλάδα δεν αναγνωρίζεται ως νησιωτική χώρα. Οι προβλεπόμενοι χερσαίοι άξονες ανάπτυξης είναι πυκνοί, αλλά οι νησιωτικοί ανύπαρκτοι. Όμως ένα σημαντικό κομμάτι του πληθυσμικού ζει στα νησιά και πρέπει να ενισχυθεί. Το

9 Συνέντευξη στην Καθημερινή, για το ένθετο ΟΙΚΟ, Απρίλιος 2008, με τίτλο «Ή θα ανασυντάξουμε χωροταξικά τη χώρα ή θα τη διαλύσουμε».

αρχικό σχέδιο πρότεινε συγκεκριμένα μέτρα για τη συνεργασία των αστικών κέντρων των νησιών και τη δημιουργία ενός πλέγματος μεταξύ τους».

Ακόμα, ο προσδιορισμός αναπτυξιακών περιφερειών άπτεται του αντικειμένου της χωροταξίας, όμως συχνά υπακούει σε κριτήρια πολιτικής ή μικροπολιτικής. Ο Τρίτος (1977) ήδη από την πρώτη περίοδο της μεταπολίτευσης, κάνει λόγο για την «αποδιοργάνωση του χωροταξικού ιστού» στην Ελλάδα, εννοώντας το φαινόμενο της διάσπασης των αναπτυξιακών δυνατοτήτων των ιστορικών περιφερειών και επισημαίνει την ανάγκη ανασυγκρότησης μεγάλης κλίμακας περιφερειών που να μπορούν να επωφεληθούν από μεγαλύτερα μεγέθη, επάρκεια πόρων και παραγωγικές εξειδικεύσεις. Σε παρόμοια λογική κινούνται και οι μελετητές περίπου 30 χρόνια μετά, όταν συντάσσουν το πρώτο εθνικό χωροταξικό και υποστηρίζουν με συγκεκριμένες προτάσεις την ιδέα της αποκέντρωσης του κράτους και την ενίσχυση των κατώτερων επιπέδων εδαφικής διακυβέρνησης για την καλύτερη κινητοποίηση των ενδογενών πόρων και πιο συμμετοχικών διαδικασιών στη λήψη των αποφάσεων για την ανάπτυξη. Ειδικότερα, με γνώμονα τη διεθνή εμπειρία, η ομάδα μελέτης στο τελικό σχέδιο του ΓΠΧΣΑΑ (πριν τις τροποποιήσεις του Υπουργείου, οι οποίες και διαμορφώνουν το κείμενο του ΦΕΚ) προτείνει τη σύσταση πέντε μεγάλων, ισχυρών και εύρωστων δημογραφικά αναπτυξιακών ενοτήτων. Πρόκειται για μία από τις σημαντικότερες προτάσεις του χωροταξικού που μαζί με αυτές για την ανασυγκρότηση του νησιωτικού χώρου και άλλες, δεν συμπεριλαμβάνονται στο τελικό σχέδιο νόμου του ΥΠΕΧΩΔΕ. Εκεί αναγνωρίζονται μόνο γενικές κατευθύνσεις και αόριστα η ανάγκη αναπροσδιορισμού του υφιστάμενου διοικητικού μοντέλου. Το γεγονός αυτό, όπως και η παράκαμψη των προτάσεων τελικά στο σχέδιο του «Καλλικράτη» λίγο αργότερα (Ν. 3852/2010), μπορεί να ερμηνευτεί ως εξής. Από μόνη της η διαδικασία περιφερειακής διοικητικής ανασυγκρότησης ενέχει σαφώς τη διάσταση της αναδιοργάνωσης της λειτουργίας του κράτους και αναδιάρθρωση της αναπτυξιακής διαδικασίας. Ενδεχόμενη μεταρρύθμιση θα μπορούσε να είναι αποσταθεροποιητική απέναντι στον πολιτικό-οικονομικό συγκεντρωτισμό του «κράτους των Αθηνών», πράγμα που από πολλές απόψεις σημαίνει αποσυντονισμό του ισχύοντος “status quo” και αναπόφευκτη την αναθεώρηση σχέσεων πολιτικής στην Ελλάδα.

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από τα παραπάνω ξεχωρίζουν ορισμένα παράδοξα που χαρακτηρίζουν το σχεδιασμό και την πρακτική της ελληνικής πολιτικής χωροταξίας μέσα στο χρόνο. Το πρώτο αφορά το γεγονός ότι ο περιφερειακός σχεδιασμός προηγείται του εθνικού και παραμένει ατελής, αφήνοντας «απ’ έξω» το πρωταρχικό και πλέον δυναμικό κέντρο, την περιφέρεια της Πρωτεύουσας. Η εξήγηση που προτείνεται είναι ότι η απουσία σχεδιασμού στην εθνική

ή και στην περιφερειακή κλίμακα είναι βολική για αρκετά χρόνια, για τη συνέχεια ενός τρόπου οικονομικής ανάπτυξης που στηρίζεται στην γενίκευση της αυθαιρεσίας, την ευκαιριακή στρατηγική και πρόχειρες διευθετήσεις για την προσαρμογή στις έκτακτες συνθήκες της παγκοσμιοποίησης και με γνώμονα πάντα τις ανάγκες της δημοσιονομικής προσαρμογής και της οικονομικής σύγκλισης.

Εντύπωση προκαλεί ακόμα ότι η στρατηγική χωροταξία ουσιαστικά βρίσκει εφαρμογή, μόνο όταν η Ε.Ε. προτρέπει τα κράτη-μέλη να ακολουθήσουν ένα κοινό στρατηγικό μοντέλο. Η ελληνική απόκριση δείχνει στο σημείο αυτό μία ακόμα όψη προσαρμογής στα ευρωπαϊκά δεδομένα, αλλά και θεσμικούς βεβιασμένους πειραματισμούς ως εκδηλώσεις της ανασφάλειας να μη χαθούν ευρωπαϊκοί πόροι, οι οποίοι στηρίζουν αποφασιστικά τις δημόσιες επενδύσεις. Είτε πρόκειται για αναγκαστική προσαρμογή, είτε για βεβιασμένη συμμόρφωση, γίνεται φανερό στην ελληνική περίπτωση ότι οι πολιτικές *laissez faire*, δεν μπορούν να συνεχιστούν, ειδικά ενόσω η Ε.Ε. στρέφεται στην εδαφικότητα για την περιφερειακή ανάπτυξη και στο χωρικό σχεδιασμό για την πρόληψη των ανισοτήτων και την προώθηση της σύγκλισης. Η στάση αυτή πάντως της άμεσης προσαρμογής συναντάται σε όλες τις ευρωμεσογειακές χώρες, σε αντίθεση με τις χώρες του Βορρά, όπου οι όποιες επιφυλάξεις για ένα κοινό ευρωπαϊκό χωροταξικό σχέδιο, ουσιαστικά συνδέονται με την άρνησή των ίδιων να αναγνωρίσουν στην κεντρική εξουσία των Βρυξελλών, αυξημένες χωροταξικές αρμοδιότητες σε βάρος των εθνικών αρμοδιοτήτων.

Επίσης, η στρατηγική χωροταξία αναπτύσσεται και γίνεται σημαντική στο εθνικό επίπεδο, ενόσω ενισχύεται το ενδιαφέρον για το περιβάλλον ως οικονομικό πόρο. Η καλύτερη ρύθμιση του χώρου και ο συντονισμός της διαχείρισης των φυσικών πλουτοπαραγωγικών πηγών, έχει άμεση σχέση με τις απαιτήσεις και τις ανάγκες πρωταρχικής συσσώρευσης σε ένα νέο τομέα, ειδικά μετά το ξέσπασμα της κρίσης (π.χ. ορυκτά, ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, εναλλακτικές μορφές τουρισμού). Μάλιστα στο στάδιο αυτό, οι άτυπες φιλελεύθερες πολιτικές του παρελθόντος επανέρχονται με ένα νέο περίβλημα, εφόσον η απορρύθμιση χαρακτηρίζει τους νόμους που ψηφίζονται τα τελευταία χρόνια.

Στο πλαίσιο της εργασίας, ήταν εύλογα αδύνατη η καταγραφή των αποτελεσμάτων και της πορείας όλων των έργων, αποφάσεων και χωροθετήσεων ανά περιφέρεια ή στο σύνολο της επικράτειας για μία περίοδο από την ευρωπαϊκή ενοποίηση ως την κρίση. Έτσι κι αλλιώς παραμένει κρίσιμος ο τρόπος με τον οποίο κοινωνικές επιλογές και όργανα της δημοκρατικής εκπροσώπησης των πολιτών, θέτουν σε στάδια και σε ένα μακρόπνοο ορίζοντα τις προϋποθέσεις για την επιτυχία ή την αποτυχία και το βαθμό εφαρμογής των χωροταξικών πλαισίων. Σε κάθε περίπτωση όμως, οι αξιώσεις για την αποτελεσματικότητα μίας πολιτικής χωροταξίας θα πρέπει να είναι συγκρατημένες. Το έργο της αντιστροφής

συσσωρευμένων και σοβαρών χρόνιων χωρικών προβλημάτων ουσιαστικά σε ένα διάστημα μικρότερο της δεκαετίας, υπήρξε εξαρχής δύσκολο, αν όχι αδύνατο.

Παρόλα αυτά, η μέχρι σήμερα εμπειρία προσφέρει αξιόλογα διδάγματα. Όλα δείχνουν ότι απαιτείται ρήξη με ιστορικά στοιχεία στον τρόπο ανάπτυξης, όπως με το συγκεντρωτικό μοντέλο οργάνωσης της οικονομίας και του κράτους και εδραιωμένες αναποτελεσματικότητες στο σύστημα της πολιτικής. Σε κάθε περίπτωση, η απορρύθμιση στον τομέα της χωρικής πολιτικής και η στροφή στην διαχείριση του χώρου δεν αποτελεί ρεαλιστική επιλογή. Πέραν ότι η προηγούμενη εμπειρία είναι αποθαρρυντική, ένα εθνικό σχέδιο για οικονομική ανάκαμψη και παραγωγική ανασυγκρότηση, και ακόμα η προοπτική αξιοποίησης νέων ευρωπαϊκών μέσων και εργαλείων προσανατολισμένα στην εδαφικότητα και τη χωρική συνοχή, επιβάλλουν την έμφαση στο στρατηγικό σχεδιασμό.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Βασενχόβεν, Λ. (2002), «Η δημοκρατικότητα του σχεδιασμού του χώρου και η αμφισβήτηση του ορθολογικού μοντέλου», *Αειχώρος*, 1 (1): 152-181.
- Βούλγαρης, Ι. (2008), *Η Ελλάδα από τη Μεταπολίτευση στην Παγκοσμιοποίηση*, Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις.
- Γιαννακούρου, Γ. (1996), «Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση, Ανταγωνιστικότητα και Χωρική Δικαιοσύνη: Θεσμικά διλήμματα και προκλήσεις της ευρωπαϊκής πολιτικής χωροταξίας», *ΤΟΠΟΣ* Επιθεώρηση Αστικών και Περιφερειακών Μελετών. 11/96, σς. 23-35.
- Γιαννακούρου, Τ. (2008), *Η χωροταξία στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Εθνικές πολιτικές και ευρωπαϊκή διακυβέρνηση*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση
- Δρακάκη, Ε. (2015), *Ο μετασχηματισμός της ελληνικής οικονομίας και η άνιση περιφερειακή ανάπτυξη, 1993-2010*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο.
- Θωΐδου, Ε. (2004), *Χωρική ολοκλήρωση των πολιτικών και περιφερειακή ανάπτυξη: Χωρικές διαστάσεις του αναπτυξιακού προγραμματισμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ελλάδα*, διαθέσιμο και στο <http://www.srcosmos.gr/srcosmos/showpub.aspx?aa=6394>
- Καζάκος, Π. (2010) *Από τον ατελή εκσυγχρονισμό στην κρίση: Μεταρρυθμίσεις, χρέη και αδράνειες στην Ελλάδα (1993-2010)*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

- Καυκαλάς, Γ., Ανδρικοπούλου, Ε. (2000), *Χωρικές Επιπτώσεις των Ευρωπαϊκών Πολιτικών - Η Ελληνική εμπειρία 1989-1999*, Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.- Α.Π.Θ., Τομέας Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Θεσσαλονίκη.
- Κλαμπατσέα, Ρ. (2011) «Χωρικά αποτυπώματα και προκλήσεις σχεδιασμού σε συνθήκες κρίσης: Η ελληνική περίπτωση», *9^ο Εθνικό Συνέδριο Περιφερειακή Ανάπτυξη και Οικονομική Κρίση: Διεθνής εμπειρία και Ελλάδα*. Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Κλουτσινώτη, Ρ. (2009), «Η νεωτερικότητα του ειδικού χωροταξικού πλαισίου για τον τουρισμό», *Γεωγραφίες*, Νο 15.
- Κουρτέσης, Α., Αυδίκος Β. (2013), «Η νέα πολιτική οικονομικής, κοινωνικής και εδαφικής συνοχής, 2014-2020: Μία πρώτη ανάλυση και κριτική», *Γεωγραφίες*, Τεύχος 21.
- Λώλος, Σ. (2009), *Οι Ελληνικές Περιφέρειες: Οικονομική σύγκλιση και συνοχή*, Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- Μαλούτας, Θ. (2008), «Κοινωνική κινητικότητα και στεγαστικός διαχωρισμός στην Αθήνα: Μορφές διαχωρισμού σε συνθήκες περιορισμένης στεγαστικής κινητικότητας», στο: Εμμανουήλ Δ., Ζακοπούλου Ε., Κουταντζόγλου Ρ., Μαλούτας Θ., Χατζηγιάννη Α. (επιμ.) *«Κοινωνικοί και Χωρικοί Μετασχηματισμοί στην Αθήνα του 21ου αιώνα»*
- Μανωλίδης, Κ. επιμ. (2015), «Ο αστικός χώρος στη δίνη της κρίσης», *Γεωγραφίες*, Τεύχος 24.
- Οικονόμου, Δ., (2002), «Το θεσμικό πλαίσιο της χωροταξίας και οι περιπέτειες του», *Αιχώρος*, 1 (1): 116-127.
- Οικονόμου, Δ. (2004), «Η εμπειρία από το χωρικό σχεδιασμό των ολυμπιακών εγκαταστάσεων της Αθήνας και προοπτικές αξιοποίησής τους», *Ζητήματα Χωρικής Ανάπτυξης: Σειρά διαλέξεων 2004-2005*. Ερευνητική Μονάδα Χωρικής Ανάπτυξης Α.Π.Θ.
- Πασχαλίδης, Α. (2009), «Χωροταξία: Μία νέα λέξη στην ημερήσια διάταξη», *Γεωγραφίες*, Νο 15.
- Πετράκος, Γ., Ψύχαρης Ι. (2004), *Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική
- Τρίτσης, Α. (1977), «Χωροταξικό Σχέδιο Ελλάδα και Αθήνα», *Άνθρωπος και Χώρος*, Τεύχος 2, Μάρτιος - Απρίλιος 1977.
- Χατζημιχάλης, Κ. (2014), *Κρίση χρέους και υφαρπαγή γης*, Αθήνα: ΚΨΜ.

Ξενόγλωσση

- Castro, M., Garcia B., Βαταβάλη Φ., Ζήφου Μ. (2013), «Η κρίση στον τομέα της κατοικίας στη Νότια Ευρώπη: Αιτίες, επιπτώσεις και κοινωνικοί αγώνες», *Γεωγραφίες*, Τεύχος 22.
- Drakaki, E., Stathakis G. (2014), “Economic change and state strategies: Greece in times of globalization and European integration”, *64th Political Studies Association Annual International Conference “Rebels and Radicals”*, Greek Politics Specialist Group - Political Studies Association. Manchester UK, 14 – 16 April 2014.
- European Commission (1999), *ESDP-European Spatial Development Perspective: towards balanced and sustainable development of the territory of the European Union*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Commission (2008), *Green Paper on Territorial Cohesion: Turning territorial diversity into strength*, COM(2008) 616, Brussels, 6.10.2008
- Faludi, A. (2009) “*Territorial cohesion under the looking glass: Synthesis paper about the history of the concept and policy background to territorial cohesion*”, OTB Research Institute - lecture for the Info regio, European Commission, Regional Policy, 15/10/2009.
- Salez, P. (2009) “*How Europe comes to spatial planning: From the birth of regional policy to Green Paper on territorial cohesion, the emergence of the Community as a player over more than 20 years (July 2009, translated from French)*”, Territorial Agenda of Europe - The Cooperation Platform for Territorial Cohesion (COPTA). Διαθέσιμο και στο <http://www.eu-territorial-agenda.eu/Related%20Documents/livre%20geographie%202009%20texte%20bis%20EN.pdf>

Ελένη Δρακάκη

Τμήμα Οικονομικών Επιστημών Πανεπιστημίου Κρήτης

Δ/νση: Γερουλάνου 2, 71409, Ηράκλειο Κρήτης

e-mail: [elina.drakaki\(AT\)gmail.com](mailto:elina.drakaki(AT)gmail.com)

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗΣ
ΣΚΑΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΝΤΕΛΗΣ
ΓΟΣΠΟΔΙΝΗ ΑΣΠΑ
ΔΕΦΝΕΡ ΑΛΕΞΗΣ
ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ ΟΛΓΑ
ΨΥΧΑΡΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ
ΚΑΛΛΙΩΡΑΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Αραβαντινός Αθανάσιος	- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
Ανδρικόπουλος Ανδρέας	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Βασενχόβεν Λουδοβίκος	- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
Γιαννακούρου Τζίνα	- Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Γιαννιάς Δημήτρης	- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Δελλαδέτσιμας Παύλος	- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Ιωαννίδης Γιάννης	- Tufts University, USA
Καλογήρου Νίκος	- Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ)
Καρύδης Δημήτρης	- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
Κοσμόπουλος Πάνος	- Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης (ΔΠΘ)
Κουκλέλη Ελένη	- University of California, USA
Λαμπριανίδης Λόης	- Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
Λουκάκης Παύλος	- Πάντειο Πανεπιστήμιο
Λουρή Ελένη	- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Μαλούτας Θωμάς	- Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Μαντουβάλου Μαρία	- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ)
Μελαχροινός Κώστας	- Queen Mary, University of London
Μοδινός Μιχάλης	- Διεπιστημονικό Ινστιτούτο Περιβαλλοντικών Ερευνών (ΔΙΠΕ)
Μπριασούλη Ελένη	- Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Παπαθεοδώρου Ανδρέας	- Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Πρεβελάκης Γεώργιος-Στυλ.	- Université de Paris I, France
Φωτόπουλος Γιώργος	- Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Χαστάογλου Βίλμα	- Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ)

αιχώρος

ΤΕΥΧΟΣ 26 ΕΤΟΣ 2016
ISSUE YEAR

Ασπρογέρακας, Ε.

Προσεγγίσεις ολοκληρωμένων αστικών παρεμβάσεων στην Ελλάδα:
Εργαλεία και στοιχεία διακυβέρνησης.

4

Παπαγεωργίου, Μ.

Θεωρίες, αρχές και πρότυπα χωρικού σχεδιασμού της τουριστικής δραστηριότητας:
Η ελληνική εμπειρία και πρακτική

37

Ουρεΐλιδου, Ε.

Προγραμματισμός πολιτιστικής και κοινωνικής ενεργοποίησης των αστικών ελεύθερων χώρων:
Η περίπτωση του Δυτικού Τείχους Θεσσαλονίκης.

67

Ανέστης Γουργιώτης, Α., Τσιλιμίγκας, Γ.

Μια νέα προσέγγιση για το χωροταξικό σχεδιασμό στην Ελλάδα.

103

Παναγιωτίδου Μ., Κοντοπούλου Ε., Βαλεριάνου, Κ.

Προσεγγίζοντας τις πολιτικές για τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας

123

Χιόνης Δ., Εξάρκου, Τ.

Η κομματική ένταξη των έργων στο ΠΕΠ Αν. Μακεδονίας και Θράκης,
κατά την περίοδο του Γ΄ ΚΠΣ, ως Μελέτη Περίπτωσης.

150

Δρακάκη, Ε.

Η χωρική ρύθμιση της οικονομικής και περιφερειακής ανάπτυξης στην Ελλάδα από το
Μάαστριχτ» ως την κρίση: Μία κριτική επισκόπηση της ελληνικής πολιτικής χωροταξίας.

177

ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Χαϊνταρλής Μ.

Η Διοίκηση του Περιβάλλοντος και η εξέλιξη της μέσα στο χρόνο.

201